

Voornemens voor het Millennium.

En het schooljaar.

Ronald Soetaert

Geachte redactie
Beste Rita

Net voor de vakantie word ik herinnerd aan mijn lichtzinnige belofte een inleidend stuk te schrijven over nieuwe media en taalonderwijs. Het is een wat vreemde start van de vakantie die nu begint met en eindigt op het verzoek en de deadline van *Vonk*. Weer een reden om on line te blijven: vluchten kan niet meer... Laat ik het nuttige aan het aangename paren. Ik stuur je vanuit mijn vakantiehuis een brief met notities, niet-lineaire bedenkingen over de on line wereld. Vanuit een oud boerenhof in de Vlaamse Ardennen over de nieuwe media in de Wereld.

MAANDAG: VERTREKDAG

In het NWT lees ik dat Abdoel Kassem Ismaël, grootvizier van Perzië, niet op reis ging zonder zijn bibliotheek - 17.000 boeken - die door 400 kamelen werden vervoerd. Naar het schijnt waren ze getraind om in alfabetische volgorde te lopen. Drieduizend jaar later vertrek ik met een draagbare computer van een paar kilogram en een telefoondraadje. En ik heb duizenden keren meer informatie bij. In het buitenverblijf sluit ik de modem aan en weg zijn we. Amper weg geweest.

Laat ik dus met de deadline van VONK in de nek maar onmiddellijk het besluit trekken: steeds heb ik mijn huisgenoten (en mezelf) wijsgemaakt dat de aankoop van nieuwe technologie het leven makkelijker zou maken. Maar steeds weer werd het leven

complexer. Ook een computer is dus - zoals alle technologie - een tweesnijdend zwaard: hij brengt comfort en complexiteit. Zo'n computer veroorzaakt een grondverschuiving in onze gewoontes: van onze manier van denken tot onze manier van werken, de rol die we spelen in ons beroepsleven.

WOENSDAG: GESPREKSDAG

Op mijn vakantieverblijf (in de Vlaamse Ardennen, 40 km van Gent) ontmoet ik een oudere plattelandsdokter die onmiddellijk weet dat ik niet van de streek ben. Hij kent immers ongeveer iedereen. Het soort dokter dat grootmoeders heeft helpen sterven, moeders helpen baren en kinderen verzorgd. Als hij de computer ziet staan, mijmert hij spontaan over de wereld die niet

meer dezelfde is. Hoe het leven veranderd is, hoe zijn leven via min of meer verplichte bijscholing complexer wordt, hoe expert-systemen hem eventueel zullen vervangen, hoe koud en onverschillig specialismen en dus specialisten reageren op menselijke problemen. Kortom, hoe hij zich buitengesloten voelt, hoe de rol die hij ooit opnam, plots herschreven wordt. Langzamerhand heeft hij het gevoel in een verkeerd toneelstuk terechtgekomen te zijn.

Vele sociale rollen die we uit het verleden gewend waren en dus als 'natuurlijk' beschouwen, zijn aan het veranderen door de opkomst van de technologie. Het verhaal van de plattelandsarts doet me denken aan zoveel verhalen van mensen die geconfronteerd worden met nieuwe eisen, nieuwe rollen die ze plots moeten opnemen. De klacht draait rond het ontstaan van een 'koude' wereld, want technologische vernieuwing staat voor velen gelijk aan het verlies van menselijk contact.

Dat geldt ook voor de leraar die binnen elektronische omgevingen ook op een indirecte manier met leerlingen zal omgaan. Lesvoorbereidingen en 'class management' gaan er dan anders uitzien. De leraar als coach, als begeleider en steeds meer ook de leraar als 'designer', ontwikkelaar van een omgeving en inhouden op het computerscherm. Niet dat face-to-face onderwijs zal verdwijnen, maar we zullen zorgvuldig moeten nadenken om vormen van 'tutoring' te verdedigen en te bewaren. Het grootste gevaar zit uiteindelijk in het feit dat overheden de technologieën omhelzen omdat ze kostenbesparend lijken, terwijl ze voor de leraar allesbehalve tijdsbesparend blijken.

Nog maar een paar functies erbij voor de leraar, een paar opdrachten extra voor het vak Nederlands. En dat op een moment dat

over scholen en leraren in termen van crisis gesproken wordt. En hoe zit dat met het vak Nederlands?

DINSDAG: UITVERKOOP

Uit de Verenigde Staten heb ik een stapeltje boeken meegebracht dat over 'English' handelt. Vrij vertaald: het vak Nederlands. Zoveel publicaties voorspellen niets goeds. Inderdaad, volgens heel wat auteurs is ons vakgebied een ruïne geworden, of staat het toch in de steigers.

In *The rise and fall of English* maakt Robert Scholes een stand van zaken op van het vakgebied waarin hij zijn hele leven gewerkt heeft: als leraar literatuur en als leraar schrijfvaardigheid. Twee deelgebieden waarin hij twee rollen speelde: als literatuurkenner beschrijft hij zichzelf binnen een kaste van "*the priests and theologians of English*", als leraar schrijven behorende tot de groep van "*nuns, barred from the priesthood, doing the shitwork of the field.*" (p. 36). Scholes constateert ook heel wat hypocrisie in de professie: leraren literatuur die zelf amper nog lezen, leraren schrijfvaardigheid die zelf amper nog schrijven. En - als ik daar iets mag aan toevoegen, om mezelf niet buiten schot te houden - lerarenopleiders die amper zelf les geven.

Scholes stelt ook vast dat er sleet gekomen is op de quasi-religieuze status die bijvoorbeeld literatuur ooit had. Zowel het concept 'Engels' als 'literatuur' wordt in de academische wereld theoretisch en in de buitenwereld praktisch geproblematiseerd. Nogmaals vrij vertaald en aangepast, geldt dit ook voor 'Nederlands' en 'literatuur'. Voor Scholes verschuift de aandacht in de rich-

ting van 'textual studies'; voor anderen in de richting van 'cultural studies'. 'Tekst' en 'taal' worden hierbij verruimd tot een breder netwerk van genres en media. Kortom, het vakgebied maakt een grondige identiteitscrisis mee. Vandaar dus een reeks publicaties en conferenties die draaien rond een pleidooi om dat vak opnieuw 'uit te vinden'. Geen capitulatie voor allerhande modieuze trends haast Scholes zich eraan toe te voegen. Toch is er één hype die hij ernstig neemt: het ontstaan van hypermedia en hypertext problematiseerde zijn denken over leerplannen, inhouden en didactiek.

Er is nood aan een breder zoeklicht op literaire teksten - schrijf - en leesvaardigheden - die in een netwerk van andere cultuuruitingen worden geplaatst. De 'literaire bloemlezing' - een uitvinding van de boekdrukkunst - blijkt steeds minder geschikt om een bloemlezing aan te bieden van de postmoderne cultuur. Ook hier dringt het digitale computerscherm zich op als een nieuwe drager van nieuwe inhouden. Of beter: een nieuwe ruimte voor het onderwijs. De introductie in Nederland van het vak 'Culturele en Kunstzinnige Vorming' valt dus niet zomaar uit de lucht en zal zeker het vakgebied 'Nederlands' ook in Vlaanderen grondig verkavelen. Een belangrijke uitdaging wordt ook gecreëerd door de groeiende globalisering en multiculturele samenleving. Ons onderwijs - en zeker het moedertaalonderwijs - is immers al lang geënt op het construeren en ondersteunen van de nationale staat. Wat gebeurt er als die vervangen wordt door meer complexe netwerken? Ongeveer alle grenzen die we traditioneel koesteren, worden vandaag afgebroken (hoog-laag, woord-beeld, leraar-leerling, enzovoort).

Kortom, ook ons vakgebied kan zich niet loszingen van de recente ontwikkelingen. Voorlopig hebben we nog wel een stand-

plaats op de markt, maar zowel de verkopers (de cultuuroverdragers, de leraren) als de kopers (de studenten filologie en lerarenopleiding, de leerlingen) hebben een veranderend cultureel gedrag. Ondertussen vraagt de maatschappij zich ook wel af wat in de (moeder)taallesen gebeurt.

Ons vakgebied is trouwens al langer dan vandaag heterogeen en interdisciplinair, een amalgaam van taalvaardigheden en kennis. Geletterde mensen willen we afleveren aan de maatschappij. Vanuit de hoek van de taalvaardigheid wordt die roep steeds meer au sérieux genomen. Ook hier dient geconstateerd dat moderne media nieuwe vaardigheden creëren, en dus een nieuwe cultuur construeren. Cultuur in de ruimste betekenis van het woord, want het is natuurlijk de economie - de arbeidsmarkt - die mee bepaalt welke vaardigheden tellen. Ik kon dit verhaal ook zo begonnen zijn: met een verwijzing naar de postindustriële maatschappij waarin informatie koopwaar is, en computervaardigheid cultureel kapitaal. Maar beide trends hebben met elkaar te maken: wanneer een vakgebied van buiten uitgedaagd wordt zich te herdefiniëren, dan blijkt dit van binnenuit ook al op gang gezet. Dit probleem wordt behandeld door Michael Bérubé in *The employment of English. Theory, jobs and the future of Literary Studies*. De ondertitel leert ons dat de bezorgdheid groeit over de marktwaarde van ons kennisgebied.

Samengevat constateert men dat er vanuit de vakdiscipline een beweging is van literatuur naar cultuur, terwijl de arbeidsmarkt technische taalvaardigheden en computervaardigheden eist. Als we onze professionele verantwoordelijkheid opnemen, zullen we binnen ons vakgebied moeten nadenken en herdenken hoe we beide trends verzoenen. En of de ontwikkelingen die we voorstellen, kunnen

sporen met de ontwikkelingen die door de technologie op gang gezet worden. Goede voornemens maken voor september: vroeger was dat nieuwe schriften en nieuwe pennen. Vandaag zijn dat computer en modum. En nieuwe vaardigheden - ook voor de leraar.

Historisch kan men aantonen dat leraren over het algemeen nieuwe technologische middelen met weinig enthousiasme onthallen. Historisch kan men trouwens evenzeer aantonen dat de nieuwe technologie (radio, televisie, video, film,...) amper de lespraktijk heeft veranderd. Waar we het allemaal wel over eens kunnen worden, is het feit dat het onderwijs in het algemeen en het vak Nederlands in het bijzonder niet wereldvreemd mogen worden. Dat dit onderwijs op een kritische manier een weerspiegeling dient te zijn van de maatschappelijke ontwikkelingen. Als lerarenopleider ben ik gefascineerd door de vraag hoe veranderende culturele praktijken vertaald kunnen worden in 'inhouden' voor vandaag.

VRIJDAG: OPRUIMEN

De vakantie misbruik ik ook om mijn archief te ordenen. Pakken knipsels die alfabetisch in mappen geordend worden en daar dan vergelen. Waar bewaar ik al die dingen? Hoe orden ik die artikelen? Hoe vind ik iets terug? Het wordt tijd dat de kranten een digitaal archief on-line beschikbaar stellen. Of desnoods een cd-rom met alle recensies over wat verschenen is. (In mijn archief lees ik dat de *LiteRom* van het NBLC - met alle recensies uit de Nederlandse literatuur - in moeilijkheden geraakt door het copyright, zo'n overblijfsel uit de boekdrukkunst dat als concept botst met de geest die doorheen de nieuwe media waart).

Een vuistdikke map heb ik samengespaard met artikelen over technologische ontwikkelingen. De oude over de nieuwe media. Hot news van een paar maand geleden, is hopeloos verouderd. Verontruste bedenkingen bij weer een nieuwe ontwikkeling hebben alleen nog een antiquarische en komische waarde. Inderdaad, als de technologie eenmaal goed werkt, is ze al verouderd.

In de stroom van artikelen die ik verzameld heb, wordt vaak een welles-nietes-spel gespeeld: voor de enen staat de computer gelijk aan eenzaamheid en oppervlakkigheid, voor de anderen aan communicatie en diepgang. Veel over internet en porno, met de suggestie dat beide inherent met elkaar verbonden worden. Veel kritische, verontruste columns en artikelen van goedmenende journalisten en cultuurfilosofen: met de computer halen we alle kwalen binnen die in sciencefiction-verhalen voorspeld waren. Ik verzamel ook fragmenten uit films waarin computers voorkomen: vaak loopt dat slecht af, ze slaan op hol en worden zowaar nog slechter dan hun schepper. Een gemoederniseerd scheppingsverhaal.

ZONDAGOGHTEND: RADIO

Vandaag (9 augustus) luister ik naar het zondagochtendprogramma van Jean-Pierre Rondas die Hans Achterhuis als gast heeft naar aanleiding van zijn recent boek over utopia. Achterhuis is geïrriteerd door de technofoben die bij elke technologische ontwikkeling roepen dat we in 1984 of *Brave new world* terechtgekomen zijn. Roep dat niet - aldus Achterhuis - want dan valt er niet meer te denken. Kortom, maak je los uit dit zwart-wit denken, de toekomst wordt er grijs van. Niet dat alles automa-

tisch in orde komt, maar stel vragen, participeer en evalueer, zo komt het misschien in orde. Die oproep vereist van de cultuuroverdragers ook een zelfbevraging.

Op mijn nachtkastje ligt het boek van George Steiner die lange tijd de woordvoerder was van het cultuurpessimisme, geïnspireerd door de gedachte dat concurrentie met het boek een rechtstreekse bedreiging van de cultuur was. In *Errata* blikt Steiner terug op zijn denken, en slaat een mea culpa, een bekering tot de postmoderne cultuur. Het heeft te lang geduurd, schrijft hij, vooraleer zijn aandacht groeide voor de kracht van de media, *"eer ik besepte dat de interacties tussen verheven en populaire cultuur, met name via film en televisie - thans de invloedrijkste instrumenten van het algemeen gevoelen en mogelijk van de scheppende mens - de monumentale pantheon grotendeels hebben vervangen."* Die errata's maken schrijven en lesgeven spannend. Er bestaat een Chinese vloek waarbij men iemand toewenst dat hij in interessante tijden mag leven. Zo'n vloek maakt het voor ons vandaag spannend.

Opgroeien in het digitale tijdperk heeft implicaties: de jeugd in onze scholen heeft de mogelijkheid om eigen vormen van communicatie en cultuur te creëren. Opvoeders en leraren hebben de plicht om (ook) met die blik van kinderen te leren kijken.

Een tijd geleden was er op de VPRO een documentaire te zien waarin de Duitse filosoof Peter Sloterdijk stelde dat er een filosofisch verschil te maken was tussen mensen die kinderen hebben en mensen die geen kinderen hebben (hij corrigeerde terecht: mensen die met de blik van kinderen *willen* kijken). Wie met zo'n blik naar de wereld kijkt, vindt het maar normaal dat de wereld verandert. Daar draait het immers om: wie kinde-

ren au sérieux neemt, neemt ook de mogelijkheid ernstig om de wereld te veranderen, om de wereld anders te bekijken ... en - wie weet - 'beter' te maken. Dat impliceert weer niet dat het automatisch in orde komt, maar wel dat er vragen gesteld dienen te worden over hoe zo'n utopie eruit ziet, geïnformeerd door de geschiedenis, de traditie.

Waar halen we onze inzichten? Dat kan onder andere door op de barricade te gaan kijken: in de jongerencultuur en in de kunst (trouwens twee essentiële 'ingrediënten' van onze onderwijsopdracht). We zien daar de cultuur - en dus ook het onderwijs - muteren. En dat staat natuurlijk niet los van het feit dat ondertussen ook onze economie transformeert in een postindustriële maatschappij waarin informatie en digitalisering essentiële onderdelen zijn. Binnen het schoolvak Nederlands worden we geconfronteerd met verschuivingen in functionele geletterdheid en ook wel diepere vormen van geletterdheid, of beter 'geletterdheden', want in de meervoudsvorm zit waarschijnlijk de correctie op een orthodoxe traditie.

De moderniteit werd geconstrueerd door de boekdrukkunst en de massamedia. De postmoderniteit is niet denkbaar zonder die ontwikkelingen binnen die media, en de revolutie die op gang gezet wordt door de nieuwe media. Zoals men niet ontsnapt aan de boekdrukkunst, de film, de radio, de televisie, de video,... zo ontsnapt men niet aan de digitalisering van onze cultuur en van alle media. Tussen haakjes: ik heb in deze brief vrijwillig uit boeken, kranten, radio en tv geciteerd om aan te tonen dat overal wel iets interessants te rapen valt, nou ja 'plukken' want het vraagt wat zoekwerk.

ZONDAGAVOND: TELEVISIE

Vanavond keek ik naar *Zomergasten* van de VPRO waarin de gast(e) een avond vult met een selectie uit voor hem/haar belangrijke televisiemomenten. Na de schrijfster Dorrestijn is de cardioloog A.J. Dunning aan het woord. Zo'n programma vertelt iets over geletterdheid: inderdaad, televisie telt ook mee in de constructie van onze geletterde identiteit. We worden getraakteerd op jeugd-feuilletons, documentaires, films, muziek, enzovoort. Zonder het blasé van een louter uit boeken opgebouwde geleerdheid.

De VPRO heeft een nieuwsbrief op het Internet waarin hun culturele programma's worden aangekondigd, een omgeving waarin die culturele inhoud ook gaan leven: fragmenten zijn op te zoeken, achtergronden zijn beschikbaar en worden becommentarieerd. De VPRO-site is een culturele en educatieve omgeving geworden die de bibliotheek van vele scholen en de inhoud van vele culturele tijdschriften overtreft. Wie dergelijke programma's (*Laat op de avond...* bijvoorbeeld) nooit gezien heeft, heeft iets gemist en moet zich onthouden van een oordeel over de media. 'Iets' waarin de mediacultuur tot leven komt.

Wat kan je leraren aanbevelen? Deelname aan de cultuur zoals die zich nu ontwikkelt, waardoor de lesinhouden en de onderwijspraktijk onmiddellijk veranderen. Deelname aan het debat. Niet alleen als lesvoorbereiding maar als culturele praktijk. Het is met de computer niet anders dan met het boek: alleen een leraar die het medium voor zijn eigen plezier en profijt gebruikt, zal iets van dat plezier kunnen overdragen.

MAANDAG: DEADLINE

Ach, het klinkt zo belerend als ik de laatste passage nalees. Zo profetisch. Je voelt wel waar ik naartoe wil: de media horen een rol te spelen in het onderwijs. Al was het maar omdat ze in onze moderne maatschappij een hoofdrol opgeëist hebben. Maar ik voel - zeker tijdens deze vakantie - een tegendruk: die media worden te veel gepresenteerd en verkocht als iets onoverkomelijks, vluchten kan niet meer. Vluchten uit een tijdgeest waarin commercie en haast vaak onze goede bedoelingen met de voeten treden. Een tijd waarin vernieuwing en verandering alles beheersen, en waarin soms geen plaats meer is voor kritiek en afstand, traagheid en reflectie.

Wat ik echter vooral wou stellen, is dat inertie en onverschilligheid van de cultuuroverdragers erg zouden zijn op een moment dat ons vakgebied zich moet waarmaken. Maar, nogmaals, zoals in *Erik van Bomans* staat te lezen: vergeet de lijst niet. En dat humanistisch kader kan precies vanuit de alfahoek - dus ook vanuit het schoolvak Nederlands - aangeboden worden. Naast alle rollen die leraren vervullen, zijn zij ook behoeders van de traditie, boekhouders van meer dan de kosten-baten opgelegd door de economie.

Einde van de vakantie. Einde van mijn brief. Ik stuur je dit vakantiebericht via e-mail. Met de post was de deadline immers overschreden.

NAWOORD

Met mijn powerbook op mijn schouder kom ik weer op het werk. Tot de tanden technologisch bewapend om het nieuwe jaar aan te vangen. We werken op zo'n moderne loft waar alles qua design en technologie in orde is, helaas is het er te warm. Is het de warmte? Of hybris met al die technologie? Maar ik blijf met de draagriem aan een kastdeur hangen, en voor ik het goed beseft, hangt de computer niet meer aan mijn schouder, maar zit ik - na een rare tuimeling - op mijn computer. Wat daarna gebeurt,

moet je vertraagd bekijken: ik haal de computer uit de tas, klik op ON en zie de mooiste kleurencombinatie denkbaar ... het scherm blijkt gebroken. Achter die regenboog zit verborgen: mijn brief voor VONK, een artikel voor een ander tijdschrift, mijn verslagen en commentaar bij de licentieverhandelingen, mijn notities van een zomermaand,... (en ik heb geen volwaardige back-up). Kijk, dat moet je nooit geloven als één van je leerlingen dat vertelt als excuus voor het overschrijden van een deadline. Maar je moet wel weten dat het kan gebeuren. We blijven kwetsbaar.

Ronald Soetaert
p/a DLO, Universiteit Gent
Sint-Pietersplein 5
9000 Gent
ronald.soetaert@rug.ac.be

Bibliografie

Achterhuis, H.: *De erfenis van de utopie*. Amsterdam: Ambo, 1998.

Bérubé, M.: *The Employment of English. Theory, jobs and the future of Literary Studies*. New York/London: New York University Press, 1998.

Scholes, R.: *The rise and fall of English*. New Haven/Londen: Yale University Press, 1998.

Steiner, G.: *Errata. Een leven in onderzoek*. Amsterdam: Meulenhoff, 1997.